

RUSZOLY JÓZSEF

Szabó József tudománykarunkon

A hódmezővásárhelyi Kincses temetőben a József Attila Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának nevében én búcsúztam 1992. február 28-án az e hó 15-én elhunyt Szabó Józseftől. Attól a professzortól, akivel életének hosszú évtizedeiben – külső erők hatására – oly mostohán bánt Alma Matere, akitől ugyan 1990-ben a neki adományozott *professor emeritus* címmel mintegy bocsánatot kért ugyan a megbocsáthatatlanért: a mellőzésekért és a megaláztatásokért, pályájának derékba töréséért, de akinek e kitüntetése után is kevesebbet segített a szükségésnél, talán még a lehetségesnél is.

Most itt állok, hogy megint szóljak róla az életútját és munkásságát földidézõ kiállítás megnyitóján.¹

Szabó József Hódmezővásárhelyen született 1909. április 13-án ellenzéki szellemű református tanítócsaládban. Apja, Szabó Imre volt, aki egyik vezetője volt a Nagy György alapította Országos Köztársasági Pártnak, s az olasz fronton esett el 1915-ben. Három testvérel együtt tanítónő édesanyja, Banga Mária, nagy nehézségek közepette nevelte. A vásárhelyi református gimnázium növendékeként 1927-ben kitüntetéssel érettségizett, s bár a csillagászat is komolyan érdekelte, ő mégis a jogot választotta. Az 1921 óta Szegeden működő Ferenc József Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karának professzorai közül a jogbölcseész Moór Gyula mellett főként a nemzetközi jogász Buza László, a közjogász Polner Ödön s az akkor éppen a politikát gondozó Csekey István hatottak rá. Első mesterének mindig Moór Gyulát vallotta; Horváth Barnával, akit még nem hallgathatott, csak utóbb került tanítványi kapcsolatba. 1932-ben *summa cum laude* jog-, majd államtudományi doktorátust szerzett; doktori értekezését *A római kérdés* címmel a Vatikán Államról írta.

Ügyvédjelölt lett, nem sokkal később – Buza László hívására és támogatását élvezve – mégis sikerült bejutnia a tudományos munka berkeibe. 1933/34-ben a bécsi Collegium Hungaricumban töltött egy esztendőt. A bécsi egyetemen nemzetközi jogot és jogböl-

---

¹ Elhangzott – kihagyásokkal – 2012. szeptember 27-én a Szegedi Tudományegyetem Klebelsberg Könyvtára – a szegedi egyetemi könyvtár! – átriumában rendezett kiállítás megnyitóján. Előzménye a szerzőtől: *Egy élet a jog és az-ész szolgálatában. Búcsú Szabó József professzortól* [1992/1993], in: RUSZOLY JÓZSEF: „és így is a mi korunk”. *Írások és források Magyarország alkotmánytörténetéhez. 1944–1949*, Budapest, 2006. 243–248. pp. – Párhuzamos eredeti megjelenése: Szegedi Műhely 1992/1–4, 141–146. pp.; SZABÓ JÓZSEF: *Ki a káoszból, vissza Európába. Életrajzi, jogbölcseleti, alkotmányjogi és jogpublicisztikai írások*, Budapest, 1993. 199–204. pp. – Jelen közleményem sajtó alá rendezését Antal Tamásnak köszönöm.

cseletet hallgatott Alfred Verdrosstól, aki haláláig barátja s támogatója maradt; folyóiratában, az *Österreichische Zeitschrift für öffentliches Recht*-ben [Öst. ZöR] számos tanulmánya jelent meg akkor is, amikor itthon már hallgatásra ítélték.

Hazatérve a kar több tanzékére – a nemzetközi jogira, az alkotmányjogira és a jogbölcseletire – beosztott gyakornok és a kari (szemináriumi) könyvtár kezelője lett. 1935-ben a Pénzügyminisztériumba, innen 1939-ben a budapesti törvényszékre került, 1940-ben pedig törvényszéki bíróként előbb az Igazságügy-minisztériumban, majd a Közigazgatási Bíróságon nyert állást, ez utóbbi fórumnál mint tanácsjegyző. A bírói pályát fájdalomra 1945-ben el kellett hagynia, ekkor ugyanis az Iparügyi Minisztérium törvény-előkészítési főosztályának élére került.

Nyaranta ösztöndíjas tanulmányutakon vett részt: 1937-ben Hágában, 1938-ban Olaszországban és Franciaországban járt, s volt Belgiumban és Németországban is.

Első művei egyetemi kiadványokban jelentek meg, így a *Dancig nemzetközi jogi helyzete* (1934), *A szuverenitás és a szuverenitáselméletek* című iktanulmánya (1937), ám a nagyobb publicitás végett ez utóbbinak kivonatát *Hatalom, szabadság, szuverenitás* címmel a Társadalomtudományban is közzétette (1937). E színvonaláról előnyösen ismert folyóiratban később is szerepelt. A Magyar Társadalomtudományi Társulat 1938-ban adta ki *A jog alapjai – Különös tekintettel a nemzetközi jogra* című könyvét.

Pályája az 1933/34. tanévi bécsi ösztöndíjas tanulmányaik óta párhuzamosan futott a nála két esztendővel fiatalabb Bibó Istvánéval. Tehetségük, szorgalmuk, sikereik s szenvedéseik csak egymáséival mérhetők. Habilitációs eljárásuk is együtt kezdődött az 1939/40. tanévben, ám míg Bibóé még Szegeden lezárult, az övé már csak Kolozsvárt érhetett véget, ahova az újjászervezett kar 1940 őszen hazatért. Addigi tudományos munkájuk szigorú emberséggel átitatott bírálata mestereiktől: az angolszász tudományosság hatásait sugárzó Horváth Barnától és a magyar közjogi pozitívizmus jeles alkotójától, Buza Lászlótól való.

„Hatalmas és fáradhatatlan szorgalom jellemzi ezeket a munkákat – írta Horváth Barna –, amelynek kétségbevonhatatlan bizonyítéka az irodalmi apparátus, amelyre támaszkodnak. A folyamodónak kétségtelen a kritikai képessége. Éles logika jellemzi. Éles kritikája és logikája néha úgy működik, mint a túl éles penge, túlhasít, túlzásokba szalad. Gondolkodása erőteljes. Kifejezőképessége jelentékeny. Műveiben a gondolkodásnak olyan energiája nyilvánul meg, hogy tudományos működése elé legszebb reményekkel tekinthetünk.”

„Szabó József egész munkássága – hangsúlyozta Buza László – egy sokra hivatott ifjú értékes alkotása. Ki kell emelnünk alaposságát, a szakirodalomban való teljes tájékozottságát, éles elméjű kritikáját s sokszor figyelemreméltó új szempontjait.

Egyelőre hibája az ifjúság temperamentumából folyó bizonyos szertelenség.

Nehezen tud fegyelmet parancsolni önmagára. Kutatásaiban nem marad meg a kitűzött célnál. Ha felmerül előtte egy új tetszetős probléma, utána fut, nem törődve azzal, hogy ezzel új mezőkre kerül. [...] Munkássága azonban így is értékes, s minden okunk megvan azt remélni, hogy Szabó József figyelemre méltó képességei alapján, melyek a tudományos kutatásra s eredményeinek előadására különösen alkalmassá teszik, a magyar jogelméleti tudománynak hasznos munkása lesz.”

Kolozsvári magántanársága alatt, amelynek Bibóval együtt a fővárosból leutazgatva tett eleget, több fontos jogelméleti műve jelent meg; így még Szegeden az Actában A

jogászi gondolkodás bölcselete (1941), a Társadalomtudományban *Hol az igazság? A bírói lélektan problémái* (1942), a Szellem és Élet című kolozsvári tudományos folyóiratban *Egy új jogelmélet* (1941) és *A jogtudomány helye az emberi gondolkodásban* (1942) című műve. E tanulmányainak legfontosabb eredményét, a jogfogalom újrealista megfogalmazását utóbb Verdross professzor folyóiratában is összegezte (*Der Rechtsbegriff in einer neurealistischen Beleuchtung* Öst. ZöR, 1, 291–311, 1950).

Még tombolt a háború, amikor – miként Bibó is – 1943-ban két szemesztert töltött az amerikai alapítású genfi posztgraduális intézetben, az Institut Universitaire de Hautes Etudes Internationales-ban, ahol a fasizmus és a nemzetiszocializmus által elűzött kiváló professzorokat hallgatott: a jogbölcész Hans Kelsent, a történész Guglielmo Ferrerót, a közgazdász Wilhelm Röpkét s a nemzetközi jogász Hans Wehberget. Ez utóbbinak folyóiratában, az 1899-ben alapított Die Friedens-Warte hasábjain jelent meg a nagyhatalmi hegemoniát elítélő írása (*L'hégémonie des Grandes Puissances*, 1943), amely egy berlini folyóiratban heves bírálatot kapott. „Ellenszenvük érthető [volt] – emlékezik önéletrírásában –, mert a nagyhatalmi imperializmust a »Machttheorie« eredményének tartottam, s úgy láttam, hogy a háború végének közeledtével az emberiségnek most már a humanizmus felé kellene indulnia.”

Ez idő tájt – miként Bibót is – egyre inkább a háború utáni béke foglalkoztatta. A „szellemi honvédelem” sajátos részét jelentették a Magyar Nemzetben 1943/44-ben megjelent cikkei: *A gazdaság s a politikai világtrend* (1943. okt. 24.), *Az uralmi és a szövethetési elv az új nemzetközi tervekben* (1943. okt. 31.), *A kontinentalizmus a világpolitikában* (1943. nov. 7.), *Mi legyen az első lépés a béke megszervezése felé?* (1943. nov. 14.), *A kaland és a rend a francia forradalomban* (1943. dec. 5.), *Hogyan nyerhető meg a béke?* (1943. dec. 19.), *Robbins világállama és európai béketerve* (1944. jan. 9.), *Shimwell terve a szociális élet és a nemzetközi kooperáció reformjáról* (1944. márc. 14.). Egy nappal a német megszállás előtt Az Újság hasábjain *Mi lesz?* címmel a béke esélyeit latolgatta – még mindig az emigráns Röpke szellemében (1944. márc. 18.).

A béke lehetősége című terjedelmes tanulmányát a Magyarországi Ökumenikus Ifjúsági Bizottság 1943. december 17–20-ai mátraházi konferenciájára írta, ám csupán az 1946. július 11–13-i hűvösvölgyi második találkozáson tartott, *A tervezett béke* című előadásával és *A béke feltételei* című tanulmányértékű vitázárójával együtt láthatott napvilágot *A keresztyén ember válságban* című kötetben (1946), valamint ennek *Keresztyénység és béke* című önálló könyv számba menő különnyomatában (1946). A székesfőváros pályadíjával is jutalmazott, *A béke értelme* című könyve (1946) három kérdést vizsgált: (1) a béke politikai alapjait az állami szabadság (egyhangúság, egyenlőség, szuverenitás) és egy tartós nemzetközi szervezet oldaláról, (2) a béke nemzetközi alapjait, valamint (3) a „magyarság útját”.

Amint szülővárosa jeles folyóiratának, a Pusták Népeének az első számában *A nemzeti állam válsága* (1946) címmel kifejtette, a kisállamok regionális federációk révén kapcsolódhatnak be a béke által megerősített nemzetközi jogközösségbe. „Ilyen regionális federációra lesz szükség pl. Dél-Kelet-Európában, de sor kerülhet egyrészt az összes délszláv, másrészt a dunai államok, sőt esetleg az összes Közép- és Dél-Kelet-Európa-i kis- és középállamok federációjára.” Az azóta eltelt idő s napjaink [1992] történelme egyelőre nem igazolta ezt az ideát, ám a jövő – talán nem is a távoli – megtehető valóság alapját. A Tornyai Társaság lapjában később is publikált; itt tette közzé

Demokrácia és közvéleménykutatás, valamint *Korunk és a jog eszméje* című írását is (1947). Jogbölcséleti tanulmányai jelentek meg a Pénzügy és Közigazgatásban (*A jogalkalmazás útja*, 1947; *Kettősségek a jog fogalmában*, 1948) és a Huszadik Század 1948-i évfolyamában is (*A jog két arca*, *A metajurisztikus eredménytanról*, *A szabadság új értelme*).

A békeszerződést megelőző, a nemzetközi jog és a politika határterületén elhelyezhető béke-tanulmányaival egyazon esztendőben, 1946-ban jelent meg máig alapvető *Demokrácia és közjogi bíráskodás* című könyve, melynek összehasonlító alkotmányjogi forrásait még Genfben kutatta föl, a hazai irodalmat és gyakorlatot pedig a Közigazgatási Bíróságon sajátította el. Művének végső kicsengése, hogy a Közigazgatási Bíróság által szűk körben gyakorolt közjogi bíráskodás hatáskörét, szervezetét és eljárását illetően egyaránt sürgős reformra szorul.

„Az új Magyarországnak – írta e korra valló, bizakodó fogalmazásban – megújult közszellemmel kell a jövő felé indulnia. De ennek létrejövetelét csak akkor remélhetjük, ha kifejlődését nem bizzuk a véletlenre, a rosszindulatú Sorsra, amely már annyi Végzetbe sodorta népünket, hanem – talán először történelmünkben – öntudatosan támogatjuk erős intézmények védőbástyaival. Ezek kötőanyaga mindig a közjog, amely fölött most már ép[pu]júgy őr fog állani a magyar nép nevében a magyar bíró, mint eddig a magánjog területén. Ez az út egy gerincesebb értelmiség, szabadabb munkásság, magyarabb Magyarország felé.”

E művében – mint ahogyan később is – angol és „rég magyar” példára az egységes bírósági szervezetben elhelyezett közjogi bíráskodás mellett tört lándzsát. Ezt vállalta a Magyar Jogászegyletnek 1946 novemberében *A Közigazgatási Bíróság reformja* című vitasorozatán is, ahova az igazságügy-miniszter figyelmébe ajánlva *Törvényjavaslat a bírói hatalom újraegyesítéséről* címmel saját tervezetét is benyújtotta (Jogászegyleti Szemle, 1947). Plánumának a politikai viszonyok már ekkor sem kedveztek, 1949-ben, illetve 1951-ben pedig magát az alkotmánybírói funkciót is ellátó Közigazgatási Bíróságot is eltörölték, anélkül, hogy hatáskörének javát a rendes bíróságok megörökölhették volna.

A szegedi jogi kar 1945/46. tanévi újjászervezésekor Horváth Barna három tanítványát is ajánlotta professzori meghívásra és kinevezésre. Közülük Bibó István az 1946/47. tanév őszi, Szabó József pedig tavaszi szemeszterében kapcsolódott be a kar életébe. A Csekey István Pécsre távozásával megüresedett magyar alkotmányjog tanszékét vette át; mellette még a Magyar Tudományos Akadémiára rendelt Horváth Barnáét, a jogelméletit is ellátta. Schneller Károly dékán Szabó Józsefet a kar olyan kiváló neveltjeként köszöntötte, aki *a kar első dél-alföldi születésű professzora* lett. A fővárosból Bibóval együtt lejárod tudós nagy ambícióval vetette bele magát a tanításba. Hallgatói becsülték, szerették. Az 1948/49. tanévben dékán, a következőben pedig prodeán volt.

Nemzetközi kapcsolatait is tovább építette 1947-ben, amikor a British Council ösztöndíjával két hónapot töltött Oxfordban, ahol Jászi Oszkárral is megismerkedett, aki támogatni kívánta amerikai tanulmányútját. Itthon viszont 1949-ben még útlevelét is bevonták.

A fiatal professzort, aki 1948. szeptember 22-i dékáni beszédében *a jog és az ész uralmát hirdette*, két év múltán több tanártársával – így Bibó Istvánnal, ifj. Boér Elek-

kel, Sövényházi Ferencsel és Székely Istvánnal – együtt a minisztérium kitette állásából. Sikertelen külföldre távozási kísérlete miatt két és félelvi fegyházbüntetésre ítélték, és szabadulása után kétkezi munkásként, betegen, a lét peremén tengette életét. 1956-ban előbb az egyetemi könyvtárba, a forradalom hatására pedig a karra is visszakerült. Először az összehasonlító alkotmányjogi (1956–1958), majd a pénzügyi jogi tanszéket vezette (1958–1960), mígnem főhatósági nyomásra 1960. május 1-jével nyugdíjba nem kényszerült. (Jegyzetei: *Magyar alkotmányjog* [1948], *A Magyar Népköztársaság alkotmánya* [1949]; második időszakából a *Pénzügyi jog I.* [1958]).

Második, pár évnyi egyetemi tevékenysége alatt új tárgya, a pénzügyi jog alkotmányos alapjait kutatta. Eredményeiről a Buza- emlékkönyvben megjelent tanulmánya a pénzügyi jog ellenőrzési rendszeréről (*Development of the Control System in Hungarian Financial Law*, 1958), valamint *A költségvetési jog elvi kérdései* című Acta-tanulmánya (1959) is tanúskodik.

Ezután már csak külföldön jelenhettek meg írásai, ha a Magyar Posta is úgy akarta. Közülük kiemelendő az alkotmánybírók összehasonlító áttekintése (*Verfassungsgerichtshöfe in der vergleichenden Rechtslehre*. Festschrift für Adolf J. Merkl. München–Salzburg, 1970. 393–423. pp.); összehasonlító alkotmányjogi alapvetése (*Constitutional Law: Its Possibility and Limits*. Öst. ZöR, 1971/21, 133–165. pp.), valamint a káoszt fölváltó joguralomnak, azaz a jogállamiságnak érdekes megközelítése (*From Chaos to the Rule of Law*. Dimensionen des Rechts, Gedächtnisschrift für René Maric, Berlin, 1974. 321–340. pp.).

Csekély nyugdíjának kiegészítéseként angol és német szakfordításra szorult; fiatalabb kartársa, a romanista Pólay Elemér révén, akivel nyugdíjas korában is a legszorosabb kapcsolatban volt, főként római jogi könyveket fordított magyarról angolra.

Szabó József és az egyetem kapcsolata elég szerencsétlenül alakult. Amikor bajba került, miként másokért sem, nem állt ki a kar mellette. Schneller Károly statisztikus professzor volt az egyetlen, aki Márianosztrán is meglátogatta, és a valamivel kedvezőbb helyzetben lévő Bibó István juttatott el hozzá szakkönyveket. Fölróható-e ez a passzív magatartás az akkori karnak? Föltétlenül, de nem szeretnék ítélkezni az elmúltak fölött. Az 1950-es, 1960-as években más szellemű jogi kar alakult ki Szegeden is; néhány régi, még több új professzorral és számos új beosztott oktatóval. Magam először a jogtörténeti tanszéken találkoztam vele, hiszen Both Ödön is nagy tisztelője volt. Első beszélgetéseink során meglepett kritikus szókimondásával. A jogról és az alkotmányról való nézeteit soha nem rejtette véka alá. Elismerve az utána jövők friss eredményeit, ám akinél kellett, következetesen bírálta az ideológiai egyoldalúságot. Ekkor is sokat lehetett tőle tanulni.

Nyolcvanadik születésnapján a Délmagyarországon – a napilap által még elfogadható terjedelmű cikkben – köszöntöttem (*A magyar alkotmányosság művelője*. DM 1989. április 12.). Noha ekkor már új szelek fújdogáltak, s az élet természetes rendje szerint az övét fölváltó kar is átalakulóban volt; mégis: bár három tanszéken is szolgált, nem akadt gazdája ünneplésének. Végül is a Fiala Oktatók Szemináriumára – a Fioszra – hárult volna e szép föladat, ám súlyosbodó betegsége miatt a tervezett kari találkozás örökre elmaradt.

Az egyetem forma szerint eleget tett kötelmeinek: 1990-ben másodszer is rehabilitálta, *professzor emeritus* címmel is kitüntette, és régebbi meg újabb tanulmányait egy-

befogó, karcsú gyűjteményes kötetének (*Ki a káoszról – vissza Európába*) megjelentetését a honorárium fedezésével is támogatta, ám ez az erre vállalkozó kis kiadó anyagi nehézségei miatt – a szerkesztő Turcsány Péter minden igyekezete ellenére – az életben már nem, hanem csak 1993-ban jelenhetett meg.²

Demokrata volt. Munkás élete utolsó napjáig fáradhatatlanul dolgozott, főként életrajzi, valamint a születő, szerinte is felemás alkotmányos intézményi rendszerünket – benne pl. az alkotmánybíráskodást – *a magyar történeti alkotmány szellemében* bíráló és az akadémiai meg az egyetemi reformot klasszikus szellemben sürgető műveket írt. Néhány cikke ugyan napvilágot láthatott, mint pl. a *Szabad választások előtt* című, Magyar Demokrata Fórum budapesti Hírlevele 1989. évi számaiban, valamint Polisz-beli tanulmányai (*Moór Gyula emlékezete* 1989/3; *A parlamenti kormányzás lényege* 1990/2; *A parlament szolgálja-e ki a kormányt, vagy fordítva?* 1990/3), újabb műveinek nagyobb része azonban fiókjában maradt. Olykor terjedelmük, máskor talán éles kritikájuk miatt kerültek a visszautasítás sorsára. Nagyon sajnálhatjuk, hogy még életében nem láthattak nyomdafestéket e fontos – lemásolt kéziratban barátainak, így nekem is megküldött – munkái: *A törvényhozás, a közjogi bíráskodás és a kultúra további reformja, Alkotmányunk szelleme, Történelmünk útjai, A jogtudomány nehéz útjai, Joghézag és képviselői átigazolás*, egy cím nélküli tanulmány az alkotmánybíráskodás bírálatával [*Quo usque tandem abutere, Catilina, patientia nostra? A rendszerváltozás és a kommunizmus átmentődésének jogi logikája – közjogi tanulmány 1991 decemberéből*; in: Polisz [sorozat] 2010.], valamint életrajzi írása: a *Valahol elveszett a gazda (Negyvenhét esztendő)*.

Mi, akik néhányan utolsó éveiben olykor meglátogattuk, máskor csak telefonon beszélünk vele, egy kicsit élő egyetemstörténetnek is tarthatjuk, hiszen a hajdan volt karóról, professzorairól és tanártársairól mindig szívesen beszélt. Különösen annak örült, ha a fiatalabb kollégák is fölkeresték, s Moór Gyuláról, Horváth Barnáról vagy éppen Bibó Istvánról – Bibó Pistáról! – faggatták. Tudta, hogy amit elmond, azzal ifjúságának egy-egy darabját is átmentheti az utókorra. Jó volt vele beszélgetni. S ha már az élet és az elmúlás rendje szerint ezen beszélgetések lehetősége örökre megszűnt is, műveiben s emlékeinkben él tovább. Tiszta szellemének, mély emberségének és megszenvedett igazságainak élniük kell, amíg a jog diszciplináit oktatják és művelik tudománykarunkon.

Eddig is – mondtam búcsúztatómban – becsületbeli kötelességünk lett volna, most már teljesítendő kegyeletes föladatunk, hogy tanulmányait mielőbb közkinccsé tegyük, mert ezek nem a távoli utókorak, nem a majdani jogtörténészeknek, hanem a ma politikusainak, törvényhozóinak is szólnak. Figyelmeztetnek!

Munkásságának jogfilozófusi hozadéka ma már legalább válogatásban – köszönhetően *A jogbölcsélet vonzásában* (1999) című gyűjteményes kötetét gondozó Szabadfalvi Józsefnek – könnyen hozzáférhető, s méltó tudománytörténeti helye is ki van jelölve a *szegedi iskola* körében.³ Hogy más – köztük nemzetközi jogi, alkotmányjogi és alkot-

² SZABÓ JÓZSEF: *Ki a káoszról, vissza Európába. Életrajzi, jogbölcséleti, alkotmányjogi és jogpublicisztikai írások*, Budapest, 1993. (Teleszkóp)

³ SZABÓ JÓZSEF: *A jogbölcsélet vonzásában. Válogatott tanulmányok*. Szerkesztette, az utószót írta és a bibliográfiát összeállította Szabadfalvi József, Miskolc, 1999. (Prudentia Iuris 13.); vö. SZABADFALVI JÓZSEF:

mánytörténetivé érett – művei is méltó helyükre kerüljenek, e mai – előzménnyel alig bíró⁴ –, halálának 20. évfordulója múltán rendezett konferencia és kiállítás is hozzájárulhat.⁵

(1992–2014)

Egy derékba tört életmű margójára. Szabó József jogbölcséleti munkássága, in: SZABADFALVI JÓZSEF: *Jogbölcséleti hagyományok*, Debrecen, 1999.

⁴ Magunkat is megbecsültük azzal, hogy jó másfél évtizeddel ezelőtt – mintegy emlékkönyvként – *Dr. Szabó József professzor (1909–1992) emlékére* fölirattal láttuk el a karnak az időszerű alkotmányozásra egyébként hatás nélkül maradt eme kötetét: *Alkotmány és jogtudomány. Tanulmányok*. Acta Jur. et Pol. Szeged, Tom. XLVIII. Szeged, 1996.

⁵ RUSZOLY JÓZSEF: *A jogbölcsélet vonzásában. Szabó József professzor emlékezete*, Szeged, 2012. október; 32–34. pp. – Előadásom szerkesztőileg rövidített változatának főcíme ugyancsak szerkesztői beavatkozás következménye. (Vö. a 3. sz. jegyzettel!) A címbe ‘tudománykar’ régi egyetemi iratokban előforduló szóösszetétel fölújítása.